

Sofija A. Bilandžija*

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

SITUATIVNI I EVENTIVNI KAUZATORI NA PRIMERU KAUZATIVNIH KONSTRUKCIJA U SAVREMENOM NORVEŠKOM JEZIKU

Originalni naučni rad
UDC 811.113.5'367.625
811.113.5'373.611

<https://doi.org/10.18485/kkonline.2016.7.7.9>

Predmet rada su eventivni i situativni kauzatori, odnosno različiti tipovi aktivnosti, događaja i okolnosti kodirani kao primarni uzrok određene kauzativne situacije. Uprkos tome što se kauzativna situacija veoma često predstavlja kao makrosituacija u kojoj jedan događaj dovodi do nastanka drugog, ovaj tip uzročnika zauzima perifernu semantičku poziciju budući da se u uzročnom događaju semantički i pragmatički elidira eventivna priroda kauzacije, dok situativni i eventivni kauzatori upravo ekspliciraju način vršenja radnje i agensovu aktivnost kao događaj u svojoj celokupnosti. U radu se definišu i razmatraju eventivni i situativni kauzatori u pretežno analitičkim kauzativnim konstrukcijama u savremenom norveškom jeziku, sa posebnim osvrtom na odnos pojmova agens i kauzator i način na koji se ovaj tip kauzatora uklapa u prototipski shvaćenu makroulogu agensa.

Ključne reči: kauzativna konstrukcija, kauzator, agens, situativni kauzator, eventivni kauzator, učesnik, semantika prototipa, norveški jezik.

1. Uvodne napomene

Semantika kauzativnosti se u literaturi najčešće analizira iz perspektive različitih tipova kauzacije kao što su, na primer, faktitivna/permisivna, direktna/indirektna, benefaktivna i slično. Okosnicu ovih odnosa čine karakterizacija i osobine učesnika, njihov međusobni odnos s obzirom na različit stepen umešanosti u kauzativnu situaciju (u daljem tekstu: KS) i stepen zadržavanja kontrole, na primer, da li je agens jedini inicijator radnje, da li je uloga agensa da inicira radnju ili da je sprovede do ostvarenja rezultata, da li agens radnju obavlja samostalno ili je kauzacija posredna, da li je posrednik aficiran radnjom ili ne. Prototipična KS se tradicionalno definiše kao prototipična tranzitivna situacija na principu maksimalnog kontrasta koji zahteva da su učesnici dva fizički i konceptualno maksimalno odeljena učesnika, tj. prototipični

* Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: sofija.bilandzija@fil.bg.ac.rs i sofibi75@gmail.com

agens i prototipični pacijens (up. Hopper & Thompson, 1980: 252; Næss, 2006: 318; Næss, 2007: 29). To znači da je agens svesno ljudsko biće, koje ima sposobnost da voljno i s namerom pokrene delovanje, i da pritom ne bude aficiran radnjom. Nasuprot njemu se nalazi pacijens, neživi i potpuno aficirani entitet sa čijom se promenom stanja okončava radnja. Ukoliko su učesnici manje prototipični, na primer, doživljavač ili beneficijens na mestu subjekta ili recipijens ili beneficijens na mestu objekta, dakle učesnici sa nekim agentivnim i nekim pacijentivnim svojstvima, njihova konceptualna odeljenost je manja i samim tim je kauzativna situacija manje tipična.

Predmet ovog rada su tzv. situativni i eventivni kauzatori kao manje prototipične instance semantičke uloge kauzatora odn. agensa u semantičkom oblikovanju kauzativne situacije, i to iz perspektive teorije prototipa. Osim očiglednog cilja definisanja pojma eventivnih i situativnih kauzatora, rad se posebno bavi njihovom ipak perifernom pozicijom u okviru uloge kauzatora s obzirom na to da se kauzativna situacija već tradicionalno definiše kao makrosituacija u kojoj jedan *događaj* dovodi do nastanka drugog.

2. Kauzativna situacija i kauzator/agens kao prototipični učesnik

2.1. Kauzativna situacija

Već je tradicionalno shvatanje da se kauzativnost u jeziku pojavljuje kao kakav *odnos* i to odnos dva događaja među kojima postoji nužna determinisanost prema kojoj prvi događaj dovodi do narednog. Reč je, dakle, o jednoj složenoj *kauzativnoj situaciji*, makrosituaciji koju čine minimalno dva poddogađaja ili mikrosituacije povezana *odnosom kauzacije* (Недялков& Сильницкий, 1969: 5; Shibatani, 1976: 239; Frawley, 1992: 161; Wolff, 2003: 3). Prvi poddogađaj naziva se *uzročnim događajem* (u daljem tekstu: **S₁**) i on predstavlja predikaciju uzroka, dok se drugi poddogađaj naziva *uzrokovanim događajem* ili rezultatom (u daljem tekstu: **S₂**) do kog je doveo S₁.

2.2. Struktura i modelovanje kauzativnog događaja

Noviji, kognitivistički pristupi (Croft, Talmy, Langacker i Jackendoff) problematizuju prvenstveno pitanje da li se u jeziku KS zaista konceptualizuje kao odnos dva *događaja*, te nude alternativni način modelovanja zasnovan na principu *kauzalnog lanca* (eng. *causal chain*). Suština ovog pristupa je u tome što se svi događaji (ne samo odnos kauzacije) modeluju kao uzročni nizovi sa niskama segmenata, pri čemu se odnos kauzacije može vezati samo za granicu dva uzastopno

povezana učesnika u događaju, a KS se shvata tipično kao delovanje *pojedince na pojedinca*³ (Croft, 1991: 165-166). Tako se **prototipičnim modelom KS** smatra *agentivni model uzročnog lanca*, tj. prototipična tranzitivna situacija sa minimalno dva odeljena učesnika u kojoj voljni agens deluje svesno i namerno, usmeravajući svoju aktivnost ka pacijensu, čijom se promenom (fizičkog) stanja kompletira kauzativni događaj (Croft, 1991: 155; Croft, 1998: 89; Rawoens, 2007: 88). O tome da se u kognitivnoj lingvistici inače ovakva direktna kauzacija/direktna manipulacija, koja potiče od voljnog inicijatora koji ima kontrolu nad sprovođenjem aktivnosti i koja se završava u fizičkoj sferi smatra prototipičnom up. i Lakoff & Johnson (1981: 70). Dakle, kauzativni događaj predstavlja jedinstvo koje je s jedne strane ograničeno voljnim činom agensa i krajnjim ciljem koji je inicijator i sprovodnik radnje predvideo kao rezultat.

Iako govore o tradicionalno shvaćenoj KS, Nedjalkov i Siljnicky iznose jedan od ključnih semantičko-pragmatičkih faktora kodiranja KS, koji se mogu povezati sa principom lančanog modeliranja KS i principom fokusiranja pažnje u kognitivnoj lingvistici (Недялков& Сильницкий, 1969: 7). Govoreći o četiri konstante koje se, pored stalnog elementa kauzacije, javljaju kao elementi KS (agens i situacija uzrokovanja u antecedensu, te pacijens i uzrokovano stanje u konsekventu), oni navode kako nisu svi elementi od jednake važnosti za govornika i slušaoca, te se ne iskazuju uvek formalno u kauzativnoj konstrukciji – reč je, po njima, o semantičkoj elipsi. Ona prvenstveno zahvata antecedens jer uzročna situacija označava primarno način delovanja agensa i način sprovođenja radnje i kao takva je od manjeg značaja od rezultata; ovakvo shvatanje je u kauzativistici dominantno:

The crux of causatives, however, lies in in the results they produce, not the causes. Arguably, it is impossible even to identify a causative event unless there is a result, regardless of the cause (Frawley 1992: 160).

Ovo se može povezati sa načinom na koji Talmi govori o preusmeravanju naše pažnje i fokusa u kauzalnom lancu (Talmy 2000: 271-272). Doduše, za njega je, kao i za druge kognitiviste, ovde reč o kontinuumu koji se sastoji od niza poddogađaja. Situativni okvir prototipičnog uzročnog događaja (up. gore) je onaj u kom kognitivni agens ima nameru da ostvari određeni cilj, pri čemu se može profilisati nekoliko fizičkih

³ I ovo shvatanje se može preispitati i dopuniti. Ono svakako važi za slučajeve prototipičnog uzročnog lanca, ali, kako pokazuju druga istraživanja, u konceptualizaciji uzroka/uzročnika u KS su od veće važnosti pojmovi primarnog uzroka (DeLancey 1991) ili CCF (eng. *Crucial Contributing Factor*, v. Neeleman & van de Koot 2012), a mogu se strukturisati i kao odnos između pojedinca i događaja.

poddogađaja, kao što su, na primer, (1) čin volje agensa → (2) telesni pokret agensa kojim se inicira fizički kauzalni lanac → (3) posredni kauzalno vezani događaji (osim ako se lanac ne okonča u tački 2, kada je pokret sam po sebi cilj radnje) → (4) pretposlednji poddogađaj (koji je istovremeno neposredni uzrok) → (5) uzrokovani događaj (koji je nameravani cilj agensa). Pri tome se u jeziku ne ekspliciraju svi poddogađaji ponaosob, već je reč o mogućnosti da se u fokus pažnje uvedu ili iz njega uklone delovi koherentnog situativnog okvira⁴ (Talmi za fokusiranje koristi termin *windowing*, a za proces defokusiranja termin *gapping*). U većini poznatih jezika se, kako navodi Talmi, defokusira celokupan medijalni deo (karike 2-4), što u izvesnoj meri korespondira sa shvatanjem koje iznose Nedjalkov i Siljnicksi: izostavljanje poddogađaja koji nešto govore o načinu delovanja agensa. U kontekstu semantičkog elidiranja delova antecedensa leži specifičnost situativnih i eventivnih kauzatora kao onih koji upravo suprotno, ekspliciraju način vršenja radnje i agensovu aktivnost kao događaj u svojoj celokupnosti⁵:

(1) a. **Den drapssiktete vekket naboene.**

‘Osumnjičeni je probudio komšije’⁶

b. **Det at den drapssiktete ringte på døra vekket naboene.**

‘To što je osumnjičeni zvonio na vrata probudilo je komšije’

2.3. O razgraničenju pojmova kauzator i agens

U prethodnim poglavljima su se paralelno koristili termini kauzator i agens kako bi označili učesnika na sintaksičkoj poziciji subjekta koji se smatra u najmanju ruku inicijatorom S_1 . Termin *kauzator* u radu koristimo veoma široko da bismo označili bilo koji tip učesnika koji se kodira kao primarni uzrok koji inicira aktivnost označenu KG i koji se može izjednačiti sa terminom proto-agensa (up. eng. termin *first cause* u DeLancey, 1991: 344) i koji bi obuhvatio tradicionalno shvaćene uloge agensa, uzroka (eng. Cause) i tradicionalno obično uže shvaćenog uzročnika/kauzatora (eng. Causer).

⁴ Ovde može biti reč kako o kognitivnom procesu kojim ljudi inače strukturiraju događaje i raščlanjuju ih (up. Levin & Rappaport Hovav, 2005: 19), a tako i o konkretnoj semantičkoj perspektivizaciji ili, pak, pragmatičkom (de)fokusiranju, kada se jedan isti referentni događaj želi predstaviti na drugačiji način (na primer, radi izbegavanja odgovornosti).

⁵ Svi primeri navedeni u radu potiču iz korpusa *NoWac* sa Univerziteta u Oslu.

⁶ Rečenice navedene u jednostrukim navodnicima u svim primerima u ovom radu predstavljaju ono što autor smatra najpribližnijim prevodnim ekvivalentom semantičkog sadržaja primera na savremenom norveškom jeziku i namenjeni su onim čitaocima koji ne vladaju nekim od skandinavskih jezika. Ove rečenice ne predstavljaju tačnu semantizaciju norveških primera.

U skladu sa teorijom prototipa nema prepreka u tome da mnoge instance uzroka nazovemo agensom jer se kodiraju kao primarni uzročnik na poziciji subjekta, a agens potom može biti manje ili više prototipični predstavnik te kategorije (Dowty, 1993: 572; Næss, 2007: 32). Pitanje definisanja uloge agensa je i danas jedan od kontroverznijih lingvističkih problema oko kog nema konsenzusa. Tradicionalno shvaćena uloga agensa podrazumeva da je reč o učesniku koji vrši uticaj nekog drugog učesnika svesno ili sa određenim ciljem (up. Paduceva, 2000: 125). Dakle, uloga agensa se praktično izjednačava sa taksonomskom klasom ljudskog bića, što predstavlja svojevrsno sužavanje opsega semantičke uloge umesto da služi generalizaciji klase entiteta koji u jeziku pokazuju slično ponašanje. Ovo pitanje postaje naročito aktuelno u opisu semantike KS jer se analizom pristupa različitih autora ispostavlja da obim uloge agens može biti i širi i uži od pojma uzroka/uzročnika.

Većina autora koristi usku definiciju agensa kao živog bića sa voljom i kontrolom koja upravlja nekim događajem i zato postoji problem da se drugi tipovi uzročnika proglašavaju agensom (Paduceva, 2000: 125; Levin & Rappaport Hovav, 2005: 39-40). Zato se tipično pribegava terminima kauzator/uzročnik ili uzrok: tada je u fokusu činjenica da referent na poziciji sintaksičkog subjekta svakako dovodi do promene/nastanka nove situacije, a njegove osobine više nisu bitne. Međutim, čini se da ovakvo traženje nove semantičke uloge pre doprinosi zamaglivanju problema, naročito što u kauzativističkoj literaturi nije uvek jasno definisan odnos među semantičkim ulogama agens – uzrok – uzročnik, a postoje i velika individualna odstupanja.

Postavlja se pitanje da li ulogu agensa treba posmatrati kao posebnu i jedinstvenu ulogu, ili joj se tradicionalno pripisuje premalo karakteristika, te je pre treba posmatrati kao neku makroulogu sa više podtipova, ili je čak deo neke opštije uloge, kao, na primer aktor⁷ (up. Frawley, 1992: 235; Saeed, 1997: 142). Posmatranje agensa u okviru opštije uloge ili nastojanje da se i agens proglasi kakvom makroulogom/hiperulogom poput pacijensa čini se kao nastojanje da se pojavne instance „ukrupne“, a da se ipak dozvoli varijacija. Jedan od načina je da se uloge ne posmatraju kao okamenjene strukture sa uvek istim skupom karakteristika (Næss 2007). Ona je i inače veoma kritična prema postupku pripisivanja dozvoljenih i

⁷ Aktor bi u tom slučaju bila opštija uloga od agensa – to je učesnik koji nije živo biće, samim tim nije voljno, ali jeste inicijator koji može da kontroliše i obavlja radnju označenu glagolom (up. i Levin & Rappaport Hovav, 2005: 65-68). Postoji asimetričan odnos inkluzije, te bi tako svaki agens bio aktor, ali ne i obrnuto. Primeri bi u srp. bili *autobus* u rečenici *Autobus je oborio pešaka*, ili u no. *sol* ('Sunce') u *Solen bleker gardiner og andre tekstiler* ('Sunce izbeljuje zavese i druge tkanine').

nedozvoljenih osobina nekoj semantičkoj ulozi, jer se tada uloga posmatra kao nezavisni jezički fenomen, umesto da se tretira kao oruđe deskripcije koje su lingvisti osmislili radi boljeg razumevanja jezičkih fenomena (Næss, 2007: 34). U ovom radu će se termin agens koristiti u širem smislu, kao proto-agens (Dowty, 1991), analogno terminu inicijator, koji je Kroft predložio kako bi se neutralizovala komponenta voljnosti (Croft, 1991: 166).

3. Situativni i eventivni kauzatori kao manje prototipični agensi

Iako se, dakle, tradicionalno polazi od toga da je KS makrosituacija sa dva poddogađaja, S_1 obično nije izražena u svojoj celokupnosti, kao kakav *događaj* koji dovodi do nastanka drugog događaja, već je tipično profilisana samo jedna konstanta: agentivni učesnik (up. primer 1, koji ilustruje ovu razliku na primeru kauzativne konstrukcije sa sintetičkim kauzativom).

(2) a. **Politiet** fikk dem til å dempe seg.

'Policija ih je naterala da se utišaju'

b. **Pålegg fra politiet** fikk dem til å dempe seg.

'Naredba policije ih je naterala da se utišaju'

Uzročno stanje kao način delovanja agensa nije u prvom planu, već je semantički i pragmatički fokus obično na uzrokovanom stanju ili novonastalom rezultatu. Kodiranje individualnog umesto eventivnog uzroka na poziciji subjekta može se posmatrati kao svojevrsna metonimija u kojoj agentivni učesnik, konceptualizovan kao primarni uzrok, zamenjuje čitav niz događaja koji vode ka rezultatu (Levin & Rappaport Hovav, 1995: 84; Wolff 2007: 15). Ontološki posmatrano, svaki uzrok jeste nekakav događaj/situacija i u jeziku se *može* iskazati u svojoj celokupnosti, mada podaci iz većeg broja jezika pokazuju da je daleko tipičnije kodiranje individualnog učesnika u ulozi prouzrokovača (Neeleman & van de Koot, 2012: 24). Na taj način je moguće kauzaciju kodirati kao direktnu (dejstvo pojedinca na pojedinca ili pojedinca na događaj), jer se dejstvo događaja na događaj ili događaja na pojedinca nužno mora tumačiti kao vrsta indirektna kauzacije, pošto se događaj konceptualizuje kao inanimatni učesnik bez obzira na tip učesnika.

Eventivne uzroke ovde posmatramo kao različite tipove aktivnosti, događaja i okolnosti koji se pojavljuju u ulozi prouzrokovača, pri čemu aktivnosti i događaji tipično imaju glagolsko jezgro, a okolnosti i neka delovanja agensa mogu da se iskažu

imenskim rečima i sintagmama u čijem je središtu, doduše, najčešće opet kakva glagolska imenica.

Agensova aktivnost, kako je ranije već navođeno, tipično profiliše način njegovog delovanja i dominantno se kodira odvojeno od S₁:

(3) *Man kan få is til å smelte ved å tilsette salt.*

‘Možeš da otopiš led dodavanjem soli’

Tako su u rečenici *Per knuste glasset* (‘Per je razbio čašu’) prisutni elementi kauzacije (ljudsko biće po imenu Per učinilo je nešto) i poddogađaja rezultata (čaša je promenila stanje, sada je nema/u sitnim je delovima). Ovakva rečenica se smatra dovoljnim i prototipičnim izrazom direktne fizičke manipulacije neživim objektom, a da pritom ne profilišemo celokupnost uzročnog događaja koji ostaje neiskazan. Do rezultata lomljenja čaše je moglo doći na nebrojeno načina, na primer, sa namerom, ukoliko je Per podigao čašu i namerno je bacio o pod ili bacio nekakav predmet u pravcu čaše i pogodio je, ili bez namere, ukoliko se Per sapleo i ispustio čašu na pod. U svakom od tih slučajeva je situacija uzrokovanja u jeziku generalizovana, a ključni faktor je u celini konceptualizovan kao agens, dok su ostali poddogađaji i jezički neeksplicirani (uzimanje predmeta u ruku, ispuštanje predmeta iz ruke, let predmeta od Perove ruke do čaše, proces pucanja čaše). Može, mada znatno ređe, doći do eksplikacije agentivnog delovanja (karika 2), koja se onda tipično kodira u vidu načinske ili vremenske dopune: *ved å kaste en stein mot det* (‘bacivši kamen na nju’) ili *da han dultet borti det* (‘kada ju je gurnuo’), a sasvim retko se može eksplicirati i karika (4): *da han traff det med en stein* (‘kada ju je pogodio kamenom’).

Takođe, veoma je frekventno kodiranje agensovog delovanja na taj način da se kao kauzativni agens može interpretirati drugi entitet (4a) ili pak pomoću dekauzativnog predikata kojim se iskazuje rezultat, pri čemu se situacija želi prikazati kao da je nastala bez kauzativnog delovanja agensa (4b):

(4) a. *Kjell Alrich Schumann erkjente at det var han som avfyrte skuddetsom drepte politimannen Arne Sigve Klungland.*

‘Čel Alrik Šuman priznao je da je on ispalio metak koji je ubio policajca Arnea Sigvea Klunglanda’

b. *Glasset satte hun fra seg så hardt at bunnen på glasset ble knust.*

'Tako je grubo odložila čašu da se dno čaše slomilo'

Pri tome se agens kodira kao agens aktivnosti pucanja ili odlaganja čaše, ali ne i kao primarni uzročnik rezultata, za razliku od pravih eventivnih uzroka.

Agensovo delovanje u mnogim slučajevima može biti srodno široko shvaćenim instrumentima (up. i Rawoens, 2007: 74). S jedne strane, može biti reč o tipično apstraktnim entitetima, osobinama ili radnjama koje su u sferi čovekovog delovanja, a koje se upotrebljavaju kao kakvo sredstvo (5a), ili o neživim entitetima koji svojim kretanjem postaju samostalni učesnici većeg stepena agentivnosti (5b):

(5) a. *De føler at deres masing og skriking som fikk foreldrene til å slutte å elske hverandre.*

'Oni misle da su uporno dosađivanje i dernjava naterali roditelje da prestanu da se vole'

b. *Trær som veltet i stormen, gjorde 3000 kunderstrømløse.*

'Drveće koje se srušilo tokom oluje, dovelo je do toga da 3000 klijenata ostane bez struje'

U materijalu je posvedočen niz drugih primera koji se mogu tumačiti kao način agensovog delovanja ili njegova osobina (up. primer 5a), a kodiraju se eventivno, na primer: *hennes ustoppelige gråting* ('njeno neprekidno plakanje'), *deres trusler* ('njihove pretnje'), *et spørsmål fra sønnen* ('sinovljevo pitanje'), *datidens behandling av syfilis* ('tadašnje lečenje sifilisa'), *et bevisst valg* ('svestan izbor'), *det å få e-post til å fungere* ('pokušaj da nateram mejl da proradi'), *å løfte troféet* ('podizanje trofeja'), *kaffedriking* ('ispijanje kafe'), *arrogant ovenfra-og-ned-holdning* ('arogantno i nadmeno držanje'), *tålmodighet og mye ros* ('strpljenje i hvaljenje') ili *endret adferd* ('promena ponašanja'). Ovde ne mora biti reč samo o čoveku kao eksponentu agensa, već to može biti specifičan način postojanja ili aktivnost neživog entiteta: *duren fra gressklipperen* ('zvuk kosilice'), *klokken som ringer* ('sat koji zvoni') ili *isteinsom kom med vinden under stormen* ('kamen koga je tokom oluje nosio vetar').

Srodni delovanju jesu i **situativni kauzatori**, odnosno okolnosti i događaji pri kojima nastaje nekakva posledica u sferi pacijensa:

(6) a. *Ulykken drepte alle passasjerene ombord.*

‘Svi putnici na brodu su poginuli u nesreći’, doslovno: ‘Nesreća je ubila sve putnike na brodu’

b. Det var en komponistkonkurrans som fikk ham til å sende noen lydfiler til kammermusikkfestivalen.

‘Upravo ga je takmičenje kompozitora nateralo da pošalje nekoliko zvučnih zapisa na festival kamerne muzike’

c. Dårlige sanitære forhold, trange bo- og leveforhold og mangelen på rent vann får sykdommen til å spres.

‘Loši sanitarni uslovi, bedni uslovi života i nedostatak čiste vode dovode do širenja bolesti’

Alanović objašnjava primarnu razliku između okolnosti i onoga što smo nazvali delovanjem, ilustrujući razliku primerima *Njegovo ga je ćutanje nateralo da još jednom razmisli o svemu* i *Njegova ju je bolest naterala da se vrati* (Alanoviћ, 2011:68). U prvom primeru je reč o svesnoj i usmerenoj aktivnosti (način agensovog delovanja), dok se u drugom primeru bolesti ne može pripisati bilo kakva intencionalnost, već je reč o kauzatoru situacionog tipa (up. i Viberg, 2006:252). Ovakvi kauzatori srodni su pojmu *uzroka-razloga*, semantički najšireg tipa uzroka, onako kako ga shvata Kovačević (1988:140 i dalje).

Ponekad se događa da je razlog nastanka posledice kompleksnijeg tipa:

(7) *Jeg har falt av en million ganger uten å skade meg, annet enn en styrt der hesten rullet over meg og brakk kragebenet mitt.*

‘Pala sam [s konja] milion puta bez povreda, osim jednog pada kad se konj preturio preko mene i slomio mi ključnu kost’

U ovom slučaju je očigledno da je kao agens lomljenja ključne kosti konceptualizovan *konj*, ali ne može se kodirati kao direktni agens bez uključenja u kontekst okolnosti (*pad*) i aktivnosti (*preturanje*), up. **Hesten brakk kragebeinet mitt* (‘Konj mi je slomio ključnu kost’). U određenom broju slučajeva je tip situacije koji dovodi do posledice toliko složen da se ni ne može svesti na jednog učesnika/jednu situaciju, niti se formalno kodirati kakvom imenskom sintagmom ili sintagmom sa glagolom u infinitnom obliku:

(8) a. *Hun evner å stille de gode spørsmålene på riktig sted, noe som fikk meg til å se selv den "umuligste situasjon" fra en ny vinkel.*

'Uspeva joj da na pravom mestu postavi pravo pitanje, što me tera da i „najbezizlazniju situaciju“ sagledam iz novog ugla'

b. *Det verste var faktisk når kommunen skulle bygge tunnel under blokka vår. Detknustemange glass i skapene.*

'Zapravo je najgore bilo kad je opština odlučila da probije tunnel ispod našeg stambenog bloka. To je polomilo mnoga stakla na vitrinama'

Takvu vrstu situativnog uzroka nazivaćemo **generalizovanim kauzatorom** na mestu subjekta, koji se u norveškom jeziku javlja ili u obliku determinativa *det/dette* ili *noe*, koji uvodi zavisnu relativnu rečenicu koja stoji kao apozitiv uz prethodnu (no. *ubunden relativsetning*). Obe vrste determinativa se pojavljuju u anaforičnoj funkciji i uopštavaju i sažimaju sadržaj prethodne rečenice. Česta je i emfaza u konstrukciji koju smo prethodno pominjali kao iščeljavanje (no. *utbrytning*), a generalizovani kauzator se tada može pojaviti i anaforično i kataforično:

(9) a. *Dette var det som fikk meg til å forelske meg i staten: At du kan finne alt fra enorme fjell og skoger, til ørken med svære vindmølleparker.*

'Ovo je to što me je nateralo da se zaljubim u ovu zemlju: to što ima svega, od ogromnih planina i šuma, sve do pustinje sa poljima vetrenjača'

b. *Tidligere trodde folk at labbene inneholdt en livgivende kraft, og at det var dette som fikkbjørnentil å overleve vinteren gjennom uten føde.*

'Ranije su ljudi verovali da je u šapama životna snaga i da je to ono što medvedu omogućava da preživi zimu bez hrane'

Kao što se uočava u primerima (8b) i (9b), situacioni uzrok može biti i deo još šireg konteksta, i nije ekspliciran čak ni u rečenici koja prethodi generalizovanom kauzatoru: u primeru (8b) reč je o podrhtavanju tla uzrokovanim kopanjem tunela, a u primeru (9b) radi se o tome da medved preživljava zimu ližući šape za koje se veruje da mu daju snagu.

Parafraziranje ovakvih semantički i strukturno složenih situacija vrši se u savremenom norveškom jeziku dominantno drugačije nego parafraziranje drugih tipova kauzatora. U norveškom jeziku uočavamo frekventnu upotrebu predloga *på grunn av* i veznika zavisnih uzročnih rečenica, up. na primer:

(10) a. *Veisalting får biler til å ruste.*

'Posipanje puteva solju dovodi do rđanja automobila' →

aa. *Biler ruster på grunn av veisalting.*

'Automobili rđaju zbog posipanja puteva solju' ILI

Biler ruster fordi veier blir saltet.

'Automobili rđaju zato što se putevi posipaju solju'

S obzirom na to da je reč o situativnim tipovima uzroka, ne iznenađuju parafraze pomoću vremenskih predloga i veznika, kojima se najčešće iskazuje istovremenost:

(11) a. *Massasje senker nivået av stresshormonet kortisol.*

'Masaža smanjuje nivo kortizola, hormona stresa' →

aa. *Nivået av stresshormonet kortisol synker under massasje.*

'Nivo kortizola, hormona stresa, opada tokom masaže'

b. *Det å gå opp trappa får meg til å hoste.*

'Penjanje uz stepenice me tera da kašljem' →

bb. *Jeg hoster når jeg går opp trappa.* 'Kašljem kad se penjem uz stepenice'

c. *Det var en ulykke, og ikke bosettere, som drepte den palestinske gutten.*

'Malog Palestinca nisu ubili stanovnici, već nesreća' →

cc. *Den palestinske gutten ble drept ved en ulykke, ikke av bosettere.*

doslovno: 'Mali Palestinac je ubijen u nesreći, a ne od strane stanovnika'

5. Zaključak

Situativni i eventivni kauzatori se u okvirima teorije prototipa nalaze na periferiji semantičke uloge kauzatora, iako profilišu upravo aktivnost i proces kao događaj koji se poima kao prouzrokovač drugog događaja. Iako u obimnoj kauzativističkoj literaturi postoji velika terminološka neusaglašenost u vezi sa razgraničenjem pojmova kauzator i agens, iz perspektive teorije prototipa postavlja se, između ostalog, i pitanje koliko je ključno tačno razgraničenje prototipičnog agensa od drugih, manje prototipičnih slučajeva jer se i uloga agensa manifestovana referentom koji je ljudsko biće takođe može smatrati nepotpunim modelom jer predstavlja semantičko i pragmatičko fokusiranje na onaj faktor koji govornik smatra odlučujućim u kauzalnom lancu. „Prototipični“ slučajevi u kojima je na mestu subjekta prototipični agens (primer 1a)

zapravo se mogu smatrati i vrstom metonimijskog prenosa „osoba → aktivnost koju ta osoba vrši“, pri čemu bi potpuna ekplikacija S_1 imala svoj izraz u primeru (1b).

Na osnovu analiziranog materijala, koji zbog obima rada svakako nije mogao biti predstavljen u svojoj celini (za dodatne detalje up. Bilandžija, 2014), uočava se da se ovaj tip kauzatora češće javlja u analitičkim kauzativnim konstrukcijama budući da one dominantno kodiraju različite tipove indirektne kauzacije, a eventivni i situativni kauzatori predstavljaju tip agensa koji po svojoj neindividualnoj prirodi ne može kodirati direktnu kauzaciju u kojoj bi agens delovao sa voljom i namerom. Ipak, iako sintatički kauzativi generalno pokazuju veći stepen restrikcije po pitanju tipa kauzatora koji dopuštaju na mestu sintaksičkog subjekta, važno je primetiti da sasvim retko glagolske lekseme koje čine okosnicu ovih konstrukcija zaista licenciraju agensa sa većim stepenom prototipičnosti, te se situativni i eventivni kauzatori mogu javiti i u ovom tipu konstrukcija.

Prema semantičkim tipovima kauzacije koje smo za norveški jezik razvili u Bilandžija (2014), primećujemo da se situativni i eventivni kauzatori javljaju primarno u različitim podtipovima *efektivne kauzacije*, koja podrazumeva onaj tip kauzacije u kojoj predikacija rezultata podrazumeva dešavanje ili stanje konceptualizovano kao spontanu posledicu i u kojoj kauzant nevoljno prolazi kroz aktivnost ili se nalazi u stanju koje nije u okvirima njegove sopstvene kontrole bez obzira na defokusiranost stepena kontrole koju poseduje kauzator. Osim toga, eventivni i situativni kauzatori se javljaju dominantno i u određenim supklasama tzv. *afektivne kauzacije* (u njima shvaćeni kao stimulusi), modela kauzacije koji se odnose na izazivanje psiholoških, mentalnih i emotivnih reakcija ili stanja kod kauzanta.

Literatura

- Алановић, М. (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Bilandžija, S. (2014). *Semantika kauzativnih konstrukcija u norveškom i srpskom jeziku* (doktorska disertacija). Beograd: Filološki fakultet.
- Croft, W. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Croft, W. (1998). The Structure of Events and the Structure of Language. In M. Tomasello (ed.), *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional*

- Approaches to Language Structure, Vol. 1* (str. 67-92). New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- DeLancey, S. (1991). Event Construal and Case Role Assignment. *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on The Grammar of Event Structure*, str. 338-353.
- Dowty, D. (1991). Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language*, 67, 547-619. dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/415037>
- Frawley, W. (1992). *Linguistic Semantics*. New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hopper, P. J., & Thompson, S. (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*, 56, 251-299. dostupno na: <http://links.jstor.org/sici?sici=0097-8507%28198006%2956%3A2%3C251%3ATIGAD%3E2.0.CO%3B2-U>
- Kovačević, M. (1988). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Levin, B., & Rappaport Hovav, M. (1995). *Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, London: The MIT Press.
- Levin, B., & Rappaport Hovav, M. (2005). *Argument Realization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Недялков, В.П., & Сильницкий, Г.Г. (1969). Типология каузативных конструкций. У А.А.Холодович (ур.), *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив* (стр. 5-19). Ленинград: Наука.
- Neeleman, A., & van de Koot, H. (2012). The linguistic expression of causation. U M. Everaert, Siloni, T., & Marelj, M. (ur.). *The Theta System: Argument Structure at the Interface* (str. 20-51). Oxford: Oxford University Press.
- Næss, Å. (2006). Case semantics and the agent-patient opposition. U L. Kulikov et al. (ur.), *Case, Valency and Transitivity* (str. 309-327). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Næss, Å. (2007). *Prototypical Transitivity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Paducheva, E. (2000). Verbs implying semantic role of result: correlation between diathesis and aspectual meaning. *Linguistische Arbeitsberichte*, 75, 125-136.
- Rawoens, G. (2007). *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning* (doktorska disertacija). Gent: Universiteit Gent.

- Saeed, J. (1997). *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Shibatani, M. (1976). Causativisation. U M. Shibatani (ur.), *Syntax and Semantics 5* (str. 239-294). New York: Academic Press.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. I: Concept Structuring Systems*. Cambridge MA, London. MIT Press.
- Viberg, Å. (2006). What One Verb Can Do: The Swedish Verb *göra* in a Crosslinguistic Perspective. U M. Suominen et al. (ur.), *A Man of Measure. Festschrift in the Honour of Fred Karlsson* (str. 243-257). Turku: The Linguistic Association of Finland.
- Wolff, P. (2003). Direct causation in the linguistic coding and individuation of causal events. *Cognition*, 88, 1-48.
- Wolff, P. (2007). Representing causation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 136/1, 82-111.

Sofija A. Bilandžija
 University of Belgrade
 Faculty of Philology

Abstract
ON SITUATIVE AND EVENTIVE CAUSERS IN NORWEGIAN CAUSATIVE CONSTRUCTIONS

This paper deals with eventive and situative Causers, i.e. different types of activities, events and situations encoded as the primary cause of a given causative event. Despite the fact that the causative event is frequently modelled as a macrosituation where a precipitating *event* leads to another event, this Causer type holds a peripheral semantic position due to semantic and pragmatic defocusing of the eventive nature of causation in the precipitating/causing event, while the situative and eventive Causers explicitly express the manner of action and/or Agent's activity. This paper defines and analyzes eventive and situative Causers in predominantly analytical causative constructions in Modern Norwegian, with a special focus on the relationship that holds between the concepts of Causer and Agent, as well as the place these Causer types take within the prototype theory approach to Agent as a Macro-role.

Key words: causative construction, Causer, Agent, situative causer, eventive causer, participant, prototype semantics, Modern Norwegian.